

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΜΑΪΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΥΜΑΙΩΝ «ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ»

Τ Α Σ Υ Μ Α Ϊ Κ Α

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΑΛΕΞ. Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ

ΑΘΗΝΑ 1984

ΕΛΕΝΗΣ Κ. ΖΑΧΑΡΙΟΥ - ΜΑΜΑΛΙΓΚΑ

ΤΑ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΣΥΜΑ·Ι·ΚΟ ΙΔΙΩΜΑ

Ἐθνικά ἢ τοπικά¹ λέγονται τὰ ἐπίθετα ποὺ παράγονται ἀπὸ τοπωνύμια καὶ μικροτοπωνύμια καὶ φανερώνουν τὸν κάτοικο ἑνὸς τόπου. Στὸ συμαῖκο ἰδίωμα τὰ ἐθνικά σχηματίσθηκαν, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα, μὲ τὴν προσθήκη ἑνὸς ἐπιθήματος στὴ ρίζα τοῦ ἀντίστοιχου τοπωνύμιου ἢ μικροτοπωνύμιου. Τὰ ἐπιθήματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ στὸ συμαῖκο ἰδίωμα εἶναι τὰ : -(ι)ώτης, -ίτης, -(ι)άτης, -ιανὸς καὶ -ιακός.

Παραθέτουμε πίνακα μὲ τὰ ἐθνικά τῆς Σύμης πλάι στὸ ἀντίστοιχο τοπωνύμιο ἢ μικροτοπωνύμιο κατὰ ομάδες μὲ βάση τὸ ἐπίθημα ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸν σχηματισμὸ τους.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΗΣ

Α'. σὲ -(ι)ώτης:

Ι. Ἀπὸ συνοικίες τῆς πόλης:

1. Γιαλός²) Γιαλώτης

1. «Ἐθνικά» ἦταν καὶ ὁ τίτλος τοῦ πολύτιμου ἔργου τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ἀπ' τὸ ὁποῖο σώζεται ἐπιτομή: Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν κατ' ἐπιτομήν, ἔκδ. Meinekii, Berolini 1849. Ὅμως ὁ Σ. Μενάρδος, «Περὶ τῶν τοπικῶν ἐπιθέτων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν», 4 (1927), σσ. 332-341, προτιμᾷ τὸν ὄρο «Τοπικά», καθὼς καὶ οἱ D. Georgacas - McDonald, Place names of south - west Peloponnesus, Mineapolis 1967 κ.ἄ. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι μελετητὲς προτίμησαν τὸν ὄρο «Ἐθνικά». Βλ. 1) Κ. Ἀμαντοῦ: «Ποικίλα Γλωσσικά», Ἀθηνά, 23, (1911), σ. 485. 2) Π. Γ. Ζερλέντη: «Ναξίων Ἐθνικά», Ἀθηνά, 28 (1916), σσ. 297-306. 3) Ὁ Ἀ. Α. Παπαδόπουλος, «Τοπωνύμια καὶ Ἐθνικά ἐν Πόντῳ», Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 5 (1918), σσ. 203-209 (τὰ ἐθνικά στὴν παράγρ. β', σσ. 206-209). 4) Ὁ Γερ. Ἡρ. Παπατρέχας, «Ἐθνικά καὶ ἀνθρωπωνυμικά Ξηρομέρου», Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, 1 (1968), σσ. 244-255 (τὰ ἐθνικά, στίς σσ. 244-251). 5) N. Contossopoulos, «Les suffixes ethniques en grec moderne», στὸ Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, 68, 1973 κ.ἄ.

2. Γιαλός: τὸ λιμάνι καὶ ἡ γύρω ἀπ' αὐτὸ κατοικημένη περιοχὴ, ἡ κάτω πόλη.

2. Κουλουδρή¹ > Κουλουδριώτης
3. Μαυροβούνι > Μαυροβουνιώτης
4. Μουράγιο > Μουραγιώτης
5. Πέδι² (προάστιο) > Πεδιώτης
6. Πιτίνι > Πιτινιώτης
7. Χαράνι > Χαρανιώτης

II. Ἀπὸ ἐνορίες³ τῆς πόλης:

1. Ἀις Γιάννης > Αἰ - Γιαννιώτης
2. Ἀις Θανάσης > Αἰ - Θανασιώτης
3. Ἀις Λευτέρης > Αἰ - Λευτεριώτης
4. Παναγιᾶ (ἡ Μεγάλη, τοῦ Κάστρου) > Παναγιώτης
5. Σταυρός > Σταυριώτης
6. Ἀγιά Τριάδα > Αἰ - δριαδιώτης

B'. σὲ —ίτης:

Ἀπὸ ἐνορίες:

1. Ἀις Γιώργης > Αἰ - Γιωργίτης
2. Χαρτωμένη⁴ > Χαρτωμενίτης

Γ'. σὲ —άτης:

Ἀπὸ περιοχῆ τῆς πόλης:

1. Χωριό⁵ > Χωριάτης

Δ'. σὲ —ιανός:

Ἀπὸ ἐξοχῆ:

1. Μαραθούδα⁶ > Μαραθουδιανός

1. Κουλουδρή = στρογγυλή. Ἡ ὀνομασία ὀφείλεται στὴν ὑπαρξὴ στὴν περιοχὴ αὐτὴ στέρνας τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, σχήματος σφαιρικοῦ.

2. Πέδι (πέδιον καὶ πεδίον = ἡ πεδιάδα): προάστιο τῆς Σύμης πεδινό, μὲ λιμάνι, περιβόλια, κήπους καὶ ἐξοχικὰ σπίτια. Γιά τὰ τοπωνύμια καὶ μικροτοπωνύμια τῆς Σύμης βλ. X. Ἱ. Παπαχριστοδούλου: «Τοπωνύμια Σύμης», Συμαϊκά, τόμος α', Ἀθήνα 1972, σσ. 32-66.

3. Γιά τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς βλ. Σωτηρίου Καρανικόλα: Τὰ σεβάσματα τῆς λατρείας τῶν Συμαίων, τομ. α', Ἀθήνα 1962.

4. Χαρτωμένη (Κεχαριτωμένη): Ἱερὸς Ναὸς τῆς Συνάξεως τῆς Θεοτόκου στὴν πάλαι πόλιν, στὸ Χωριό.

5. Χωριό: Ἡ πάλαι πόλιν.

6. Μαραθούδα: Μυχὸς μὲ κτήματα, σπίτια ποιμενικὰ καὶ παραθεριστῶν, καὶ ἱαματικὸ νερό. Μαραθούδα < Μαραθοῦς, ἀρχ. περιεκτ. = Μαραθότοπος.

Ε'. σέ —ιακός:

1. Σύμη > Συμιακός

Ἀπὸ τὰ ἐπιθήματα τοῦ συμαῖκοῦ ιδιώματος μποροῦμε νὰ κατατάξουμε σὲ μιὰ ὁμάδα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν χαρακτηῖρα τ : -(ι)ώτης, -ίτης, -(ι)άτης. Μεμονωμένα ὑπάρχουν τὰ ἐθνικά σὲ -ιανός καὶ -(ι)ακός (Μαραθουδιανός καὶ Συμιακός).

Ὅσον ἀφορᾷ στὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων στὸ συμαῖκό ιδίωμα, τὰ ἀρσενικά ποὺ σχηματίζονται μὲ ἐπίθημα τῆς ὁμάδας μὲ χαρακτηῖρα τ, σχηματίζουν τὸ θηλυκό τους σὲ -ισσα (π.χ. Γαλῶτισσα, Κουλουδριώτισσα, Χαρτωμενίτισσα, Χωριάτισσα)¹.

Τὸ Μαραθουδιανός σχηματίζει κανονικά τὸ θηλυκό του σὲ -ή: Μαραθουδιανή.

Τὸ Συμιακός σχηματίζει τὸ θηλυκό του σὲ -ιά: Συμιαχιά.

Ὅπως εἶδαμε τὸ ἐπίθημα -(ι)ώτης εἶναι τὸ ἐπικρατέστερο στὸ συμαῖκό ιδίωμα. Εἶναι ἀρκετὰ συνηθισμένο ἐπίθημα καὶ σὲ πολλές ἄλλες ἐλληνικὲς περιοχές.² Στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ἦταν γνωστὸ (Ἡπειρώτης, Σικελιώτης), ἀλλὰ σπάνια χρησιμοποιήθηκε. Στὸ συμαῖκό ιδίωμα εἶναι πολὺ παραγωγικὴ κατάληξη. Τὴ συναντοῦμε καὶ σὲ ἐθνικά, ποὺ προέρχονται ἀπὸ μικροτοπωνύμια εἴτε τὸ θέμα τους τονίζεται στὴ λήγουσα εἴτε ὄχι. Ἀναφέρουμε ὅσα σχετίζονται μὲ τὴ λατρεία τῆς Παναγίας, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου:

Α'. τῆς Παναγίας:

1. ἡ Βουναριώτισσα < Βουνάρα, ἡ (στὴν περιοχὴ Λυγιές)
2. ἡ Καβιώτισσα < Κάβα, ἡ (= μεγενθυτικὸ τοῦ: ὁ κάμπος)
3. ἡ Μυρταριώτισσα < Μυρτάρι, τὸ
4. ἡ Ξισιώτισσα < Ξίσος, τὸ
5. ἡ Χαμιώτισσα < Χαμές, οἱ

Καταγράψαμε καὶ ἔνα σὲ -ερή: ἡ Στρατερή < στράτα, ἡ

Β'. τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ:

1. ὁ Αὐλακιώτης < Αὐλακας, ὁ

1. Τὸ ὑποκοριστικό: Χωριατισσί.

2. Βλ. Ν. Contossopoulos, «Les suffixes ethniques en grec moderne», Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, 68 (1973), σσ. 105, 114, 118-120.

2. ὁ Καϊλιώτης < στοῦ Καϊλῆ¹
3. ὁ Παερνιώτης² < Πανορμίτης < Πάνορμος, ὁ
4. ὁ Περιβιώτης < Περιβ(ο)λιώτης < Περιβόλια, τὰ
5. ὁ Ρουκουινιώτης < στὰ Ρουκουῶ³

Γ'. τοῦ Ἀγίου Γεωργίου:

1. ὁ Δρακουδιώτης < Δρακούδα,⁴ ἡ
2. ὁ Κυλινδριώτης⁵ < (Κύλινδροι)

Ἀπ' αὐτὰ πολλά ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ καὶ ὡς βαφτιστικά ὀνόματα, π.χ. Χαμιώτισσα,⁶ Κουμαριανή, Παερνιώτης ἢ Πανορμίτης.

Τὸ ἐπιθημα-ώτης χρησιμοποιήθηκε στὸ συμαῖκὸ ἰδίωμα καὶ γιὰ τὸν σχηματισμὸ ἐθνικοῦ ξένης χώρας. Ὁ κάτοικος τοῦ Κογκὸ στὴ Σύμη λέγεται Κο-γώτης, ἐνῶ στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ Κογολέζος.⁷

Τὰ ἐπιθήματα -ίτης καὶ -(ι)άτης εἶναι ἀρχαῖα (Σταγειρίτης, Ἰάτης, Κροτωνιάτης) καὶ ἡ χρῆση τους συνεχίσθηκε στὰ μεσαιωνικὰ καὶ τὰ νεώτερα χρόνια. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἐπίθημα -ιανός⁸ (Κιανός, Σαρδιανός).

Τὸ ἐπίθημα -ιανός συναντοῦμε καὶ σὲ ἐθνικά, ποὺ προέρχονται ἀπὸ μικροτοπωνύμια σχετικὰ μὲ τὴ λατρεία τῆς Παναγίας:

1. Καϊλῆς < τουρκ. Kayli: ὁ κάτοικος τῆς Kaya (= Λειβήσι ἢ Λιβίσι) τῆς Μ. Ἀσίας.

2. Ὄνομαστὴ Μονὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στὸν μυχὸ τοῦ ὁμόνυμου κόλπου, πανδωδεκανησιακὸ προσκύνημα. Ὁ Παερνιώτης εἶναι γιὰ τοὺς Δωδεκανησίους ὁ προστάτης τῶν σφουγγαράδων καὶ γενικὰ τῶν θαλασσινῶν.

3. Στὴ Ν. Α. Κρήτη «ροῦκουνας» σημαίνει «ἡ γωνιά τοῦ σπιτιοῦ», «ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος» καὶ «ρουκουινιώτης» σημαίνει «πλούσιος» (πρβλ. τὴ φράση: Καστρινοὶ ρουκουινιώτες). Ἕνα ἄλλο ἐπίθετο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ μικροτοπωνύμιο εἶναι τὸ «Κορυκουινιώτης», ποὺ δὲν εἶναι ἐθνικόν, ἀλλὰ κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ ἐθνικὰ λήγει σέ-(ι)ώτης. Πρβλ. καὶ τὸ κρητικόν: Κουρταλιώτης (ποταμός) - Κουρταλιώτικο (φαράγγι) ἀπὸ τῆς λέξης κούρταλα (τα) = παλαμάκια. Ἐδῶ τὸ Κουρκουινιώτης ἀπὸ τὸ ρῆμα «κουρ-κουνῶ» ποὺ στὴ Σύμη, ὅπως καὶ στὴν Κρήτη, σημαίνει «κυτῶ». Ἀρα Κουρκουινιώτης λέγεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἐπειδὴ «κουρκουῶ» = χτυπᾷ τὴν πόρτα, ἐνν. γιὰ νὰ πάρει τὴν ψυχὴ κάποιου.

4. Δρακούδα: περιοχὴ στὸ δρόμο ἀπὸ τὴν κάτω πόλιν πρὸς τὸ Νιβορεῖο. Δρακούδα < Δρακοῦς, ἀρχ. περιεκτ. (< Δράκων = φίδι).

5. Κυλινδριώτης: προσωνομία ἐξωκκλησιοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὸ Νιβορεῖο. Ἡ τοποθεσία ἔχει πέτρες, ποὺ τίς κάνουν κυλινδρούς.

6. Τὸ ὑποκοριστικόν: Χαμιώτισ-σί.

7. Τὸ ἐπίθημα -έζος εἶναι ἰταλικῆς προελεύσεως. Βλ. σχετικὰ Ν. Contosopoulos, ὅπου ἀνωτέρω, σ. 111 καὶ 125, 126.

8. Βλ. Κ. Ἀμαντός, ὅπου ἀνωτέρω, σ. 485.

1. ἡ Καμαριανή¹ (στή Μ. Ἀσία)
 2. ἡ Καραμακ-κιανή < Καράμακ-κα (τῆς Μ. Ἀσίας)
 3. ἡ Μαραθουδιανή < Μαραθούδα
 4. ἡ Πορτιανή² < Πόρτα, ἡ (στο Κάστρο)
- Τὸ ἐπιθῆμα -ιακὸς ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κτητικὰ ἐπίθετα.³
Παραθέτουμε πῖνακα συχνότητος τῶν ἐπιθημάτων :

Σ Υ Μ Η	Ε Π Ι Θ Η Μ Α Τ Α				
	-(ι)ώτης	-ίτης	-(ι)άτης	-ανός	-ιακός
Συνοικίες τῆς πόλης	7	—	1	—	—
Ἑνορίες τῆς πόλης	7	2	—	—	—
Ἐξοχές	—	—	—	1	—
Τὸ νησι	—	—	—	—	1
Σύνολο	14	2	1	1	1

Ἡ μελέτη τοῦ ὕλικου, ποὺ συγκεντρώσαμε μᾶς ἔχει ὀδηγήσει στὶς παρακάτω διαπιστώσεις :

α') Τὰ ἐπιθήματα, ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὸ συμαῖκὸ ἰδίωμα, εἶναι ὅλα παραδοσιακὰ⁴ ἑλληνικά.

β') Τὸ σύστημα τῶν ἐθνικῶν ἐπιθημάτων τοῦ συμαῖκου ιδιώματος ἔμεινε ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα⁵. Δὲν ἔχουμε δηλαδὴ τὰ ἐθνικὰ ἐπιθήματα -λῆς < τουρκ. -li καὶ -έζος⁶ (λατιν. -ensis, ἰταλ. -ese, γαλλ. -ais).

1. Ἡ Παναγία ἡ Καμαριανή καὶ ἡ Π. ἡ Καραμακ-κιανή κτίστηκαν ἀπὸ Συμιακοὺς ἔποικους στὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ παραλία, ἀνατολικά τῆς Σύμης. Σχετικὰ βλ. Κων/νο Β. Ζαχαρίου στὴ Συμαῖκὴ Ἑθιμογραφία, Τὸ Δεκαπενταῦγουστο.

2. Ἡ ἐπωνυμία «Πορτιανή» ὀφείλεται στὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖ δίπλα, στὰ παλαιότερα χρόνια, μυστικῆς πύλης ἐξόδου ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ νησιοῦ.

3. Βλ. Στέφανου Βυζάντιου: Ἑθνικά, σ. 16, 15, Ἔκδοσις Meineikii, Berolini, 1849.

4. Τὸ συμαῖκὸ ἰδίωμα διακρίνεται γιὰ τὴ συντηρητικότητά του. Βλ. Ἀλ. Καρανικόλα: «Ἀρχαῖομοι στὸ συμαῖκὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα», στὰ Συμαῖκά, τόμ. γ', Ἀθήνα 1977, σσ. 57 - 99.

5. Τὸ ἴδιο ἀνεπηρέαστο ἀπὸ τὴν τουρκικὴ καὶ τὴν ἰταλικὴ εἶναι καὶ τὰ ἰχθυωνύμια τοῦ συμαῖκου ιδιώματος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ σχετικὴ ἐργασία μου, ποὺ θὰ δημοσιευτεῖ προσεχῶς.

6. Βλ. Ν. Contossopoulos, ὅπου ἀνωτέρω, σελ. 107 καὶ 115.

γ') Τὸ ἐπίθημα -(ι)ώτης εἶναι τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ στὴν περιοχὴ τῆς Σύμης, ὅπως τὸ -ενὸς στὴ Ρόδο, τὸ -ούσης στὴ Χίο καὶ τὸ -ιανὸς στὴν Κρήτη.

δ') Τὰ ἀρχαῖα ἐθνικὰ σὲ -αῖος, -ιος ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ διαφορετικοὺς τύπους, π.χ. τὸ ἀρχαῖο Συμαῖος σήμερα λέγεται Συμιακός. Παρὰ ταῦτα λέμε Κυπραῖος ἀντὶ γιὰ τὸ ἀρχαῖο Κύπριος. Λέμε Κασ-σώτης ἀντὶ γιὰ τὸ ἀρχαῖο Κάσιος. Λέμε Ροδίτης ἀντὶ γιὰ τὸ ἀρχαῖο Ρόδιος, παρὰ τὸ ὅτι ὁ ἀρχαῖος τύπος σὲ -ιος χρησιμοποιεῖται ἀπ' τοὺς Συμιακοὺς γιὰ τοὺς κατοικοὺς ἄλλων νησιῶν (π.χ. Καλύμνιος < Κάλυμνος, Καρπάθιος > Κάρπαθος, Νισύριος < Νίσυρος).

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ἔτσι καὶ στὴ Σύμη πολλὰ ἐθνικὰ ἔχουν καταντήσῃ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα¹ γιὰ εὐνόητους λόγους. Ἔτσι οἱ καταλήξεις, ποὺ μᾶς ἀπασχόλησαν στὴ μελέτη αὐτή, συναντιοῦνται καὶ ὡς καταλήξεις ἐπωνύμων, ποὺ στὴν οὐσία τοὺς ὅμως εἶναι ἐθνικὰ, π.χ. Ἀμαριώτης > Ἀμάρι, τό, τῆς Ρεθύμνης Κρήτης, Καραμακ-κιώτης < Καραμακκία, τά, τῆς ἀπέναντι μικρασιατικῆς παραλίας, Κασ-σώτης < Κάσος, ἡ, Ξισώτης < Ξίσος, τό, Κυπριώτης καὶ Κυπραῖος < Κύπρος, ἡ, Πατιτινιώτης < Πάτινος, ἡ (= ἡ Πάτμος), Ρουμελιώτης < Ρούμελη, ἡ, Ἀντιμαχείτης < Ἀντιμάχεια, ἡ (τῆς Κῶ), Παφίτης < Πάφος, ἡ (τῆς Κύπρου), Πολίτης < Πόλη, ἡ (ἡ Κωνσταντινούπολη), Ροδίτης < Ρόδος, ἡ, Σκιαθίτης < Σκιάθος, ἡ, Κεφαλιανὸς < Κέφαλος, ἡ (τῆς Κῶ), Μπαριανὸς < Πάρος.

1. Τὸ «Κυπριώτης» χρησιμοποιεῖται μόνο ὡς ἐπώνυμο, ἐνῶ τὸ «Κυπραῖος» καὶ ὡς ἐθνικὸ καὶ ὡς ἐπώνυμο.

2. Βλ. Δημόσθενη Χαβιαρά: «Συμαῖκα Μητροῦ καὶ Ἐπώνυμα», στὰ Συμαῖκα, τόμ. γ', Ἀθήνα 1977 σσ. 165-171. Καὶ Ἱ. Α. Θωμόπουλου: «Τὰ Συμαῖκα Ἐπώνυμα», στὰ Συμαῖκα, τόμος γ', Ἀθήνα 1977, σσ. 172-179.